

УДК 005.334:334.7

006.44:657

Прегледни рад

др Снежана

ЦИЦО*

др Љиљана

РАЈНОВИЋ**

Начело сталности пословања као упозоравајући сигнал банкрота предузећа

Резиме

Начело сталности пословања представља базично билансно начело, као и кључно ревизорско питање. На тај начин принцип doing concern заузима значајно место у извештају ревизора. Резултати анализе, извршене на бази узорка предузећа у Републици Србији, такође указују на значај и високо учешће скретања пажње на начело сталности у ревизорским извештајима, као и могућност предвиђања стечаја. Анализом кључних рачуноводствених параметара: ликвидности, солвентности, степена задужења и др., као и применом савремених метода предвиђања банкротства, омогућава се да предузећа на време предузму корективне мере. Нарушеност начела сталности је „црвени аларм”, који упозорава предузеће на кризу у пословању и могућност банкрота. Сталност пословања на основу ревидираних стандарда ревизије има већу видљивост у извештају ревизора. Постојање материјалне неизвесности код предузећа, да настави пословање према овом начелу, јасно је истакнуто у новедефинисаном пасусу извештаја.

Кључне речи: *начело сталности, Међународни рачуноводствени стандарди, Међународни стандарди ревизије, анализа пословања, извештај ревизора, стечај, скретање пажње*

---

*) Генерални директор „Севертранс“ а.д. Сомбор, e-mail: snezanacico@gmail.com

**) Научни сарадник Института за економику пољопривреде, Београд; e-mail: rajnoviclj@gmail.com

Примљено: 3.5.2019. Прихваћено: 15.5.2019.

Увод

Значај начела сталности пословања (као принципијелног правила за приказивање и процењивање билансних позиција)¹ према коме је предузеће основано без унапред одређеног животног века, тј. да би трајало и остваривало делатност, недвосмислено се наводи у свим уџбеницима о рачуноводству, националним рачуноводственим законима, Међународним стандардима финансијског извештавања, Међународним стандардима ревизије и ту не постоји ништа спорно. Дилеме настају у тренутку потребе за перманентним, периодичним проверама овог начела при изради финансијских извештаја и њиховим правилним обухватањем и обелодањивањем нарушености начела, и даље судбине пословања, како од стране рачуновођа, тако и од стране менаџера и ревизора.

Велика финансијска криза из периода 2007. године, која у неким облицима траје и данас, као и догађања пре кризе, слом *WorldCom-a* и *Енрона*, иако су издата позитивна мишљења ревизора, довели су до кризе рачуноводствене и ревизорске професије, а тиме и до покретања бројних истраживања и пројеката, са циљем враћања поверења у професију и извештавање. Одбор за Међународне стандарде ревизије и уверавања издао је 2009. године упозорење у форми извештаја² који има за циљ да подигне свест менаџера и ревизора о важности процене сталности пословања, утицаја кредитне и опште економске кризе на способност ентитета да настави пословање, а нарочито како таква стања описати тј. обухватити и обелоданити у финансијским извештајима. Актуелност овог питања огледа се и у ревидирању *Међународног стандарда ревизије (МСР 570) - Начело сталности* чија примена почиње након 15. децембра 2016. године³. Измене овог стандарда и са њим повезаних стандарда обухватају: *МСР 315 - Идентификовање и процена ризика материјално погрешних исказа* путем разумевања предузећа и његовог окружења, *МСР 701* који се бави саопштењима ревизора о кључним ревизорским питањима, где се сталност пословања посматра као кључно ревизорско питање, уз објашњење да материјално значајна неизвесност повезана са неизвесним догађајима или условима може изазвати значајну сумњу у вези са способношћу предузећа да настави пословање према начелу сталности, затим *МСР 700 - формирање мишљења* када је у питању нарушен принцип сталности пословања, као и обавеза према *Међународном рачуноводственом стандарду 1 - Презентација финансијских извештаја* – да приликом припреме и израде финансијских извештаја, руководство процени способност предузећа да настави трајно да послује у смислу сталности пословања; финансијски извештаји се састављају на основу начела сталности, осим ако руководство не намерава да ликвидира ентитет или да престане да послује, односно ако нема реалну алтернативу да уради другачије. Све ово јасно сведочи о све већем значају правилног указивања на начело сталности пословања. Новом директивом Европске уније, бр. 2013/ЕУ/34, између осталог, наводе се и дефинишу начела уредног биланси-

- 1) Родић, Ј., Вукелић, Г., Андрић, М., (2011) *Анализа финансијских извештаја*, „Пролетер“ а.д. Бечеј
- 2) *AUDIT Considerations In Respect Of Going Concern In The Current Economic Environment (2009)* IAASB
- 3) *Међународни стандарди и саопштења ревизије, контроле квалитета, прегледа, осталих уверавања и сродних услуга (2017)*, СРРС

рања, где се говори и о начелу сталности, којим се обезбеђује упоредивост биланса у времену.

Сагледавајући значај ове проблематике, аутори су овим радом настојали да кроз обраду резултата емпиријског истраживања ревизорских извештаја, са посебним освртом на сталност пословања, дођу до сазнања каква је повезаност између изражене сумње у сталност пословања и наставка пословања; да ли су за предузећа која су отишла у стечај мишљења ревизора обавезно указивала на угроженост начела сталности; да ли постоје ревизорске грешке у вези са тим питањем, или је потребно далеко веће ангажовање менаџмента, рачуновођа тј. комплетног руководства предузећа, који би својим јасним плановима за будућност омогућили и лакшу предвидљивост наставка пословања предузећа.

Сталност пословања предузећа није могуће сагледати без употребе различитих метода предвиђања банкрутства; свакако да ту прво полазимо од анализе финансијских извештаја. Анализом финансијских извештаја утврђују се резултати употребе ресурса и као таква она је у функцији одлучивања власника компаније, тј. капитала. Резултати анализе финансијских извештаја користе се приликом доношења одлука о пословању. При њеној примени разликујемо: традиционални модел оцене приносног, имовинског и финансијског положаја компаније и савремене моделе оцене бонитета компаније. Развој информационих технологија и дигитализације, различити софистицирани облици неуронских мрежа, технологије data mining и др. доприносе могућности предвиђања пословања у будућности. Адекватност извршене анализе свакако ће најбоље оценити ревизорски извештаји, који су ту да потврде да ли су финансијски извештаји састављени у складу са применљивим оквиром финансијског извештавања.

1. Сталност пословања као врхунско начело

Основни заједнички циљ правног субјекта, било да су у питању предузећа са различитим облицима власништва или компаније које су пословно организоване као акционарска друштва, је обезбеђење сталности тј. континуитета пословања. Сталност се појављује као начело рачуноводства, али и као неписано правило, да правно лице има намеру већ при самом оснивању да траје, ради, послује, остварује резултате јер се у супротном не би ни оснивало. Појединачни циљеви су већ различити, и умногоме су опредељени власништвом над правним субјектом. Када говоримо о корпорацији коју Jensen i Meckling дефинишу као: „један облик правне фикције”, „која служи као ланац за уговарање односа, која се одликује деливим резидуалним правима на средства и новчане токове, са могућношћу њихове продаје без тражења дозволе од других уговорних страна”⁴, можемо закључити да по мишљењу ових аутора корпорација није ништа друго до „ланац уговорних односа“ чији најзначајнији циљ је максимизовање вредности за акционаре. Са друге стране, циљ непрофитних организација је задовољавање интереса шире друштвене заједнице. Иако су циљеви који задиру у суштину њиховог пословања различити, сви

4) Jensen, C.M., W.H., (1976) "Theory Of The Firm: Managerial Behavior, Agency Cost And Ownership Structure", *Journal of Financial Economics* 3, Nort Holland Publishing Company, стр. 310

правни субјекти у основи свог постојања имају потребу за сталношћу у раду и трајањем на неограничено време.

У прилог обавези предузећа да одржава сталност пословања говори и начело фиксираниости и очувања интегритета капитала. Иако се предузеће, према Закону о привредним друштвима, оснива ради стицања добити, имовина се не мора/неће увек увећавати, већ може услед интерних или екстерних разлога да буде смањена, због губитка у пословању.

Код друштва капитала нема одговорности чланова за обавезе предузећа (осим почетног и евентуално каснијих улога у друштву), те је изузетно значајно за повериоце друштва каква је адекватност њиховог капитала; у противном, тзв. утањена капитализација је лош сигнал за његову ликвидност. Због тога се капитал предузећа уписује у јавне регистре који воде евиденцију привредних субјеката и мора бити транспарентан. У неким земљама, нпр. Немачкој, висина капитала чини саставни део меморандума предузећа, а номинација неноминираног капитала, као и други основи повећања капитала, а нарочито основи и поступак смањења капитала, су у сталном фокусу строгих законских правила регистрације и објављивања свуда у свету.

Начело сталности (*going concern*) принцип је донедавно био појам искључиво везан за финансијско рачуноводство. Постулат који је обавезивао менаџере на процену способности предузећа да настави своју делатност у предвидљивом временском периоду, неопходан је услов за састављање финансијских извештаја. Као што се у МРС 1 – *Презентација финансијских извештаја* наводи, годишњи финансијски извештаји се морају базирати на овом принципу, осим уколико је руководство компаније одлучило да престане са пословањем или нема другу алтернативу.

1.1 Рачуноводствени (билансни) аспект начела сталности пословања

Као доследан приказ биланса и свих билансних позиција, заснован на правним нормама, стандардима, законодавном оквиру и теоријским ставовима, подразумева да предузећу није унапред одређен животни (правни) век. Оснивање предузећа подразумева намеру о сталној егзистенцији и сталном обезбеђивању основних циљева постојања. Да ли ће предузеће моћи да обезбеди ту своју сталност најбоље можемо проверити из његових финансијских извештаја, оцењујући финансијски положај и резултат пословања, као основне аналитичке циљеве у рукама менаџмента, приликом оцене укупног пословања.

Анализа финансијског положаја подразумева анализу:

- дугорочне и краткорочне финансијске равнотеже,
- способности репродукције,
- задужености,
- одржавања реалне вредности капитала.

Анализа финансијског резултата подразумева:

- анализу структуре укупних прихода и расхода,
- изворе финансијског резултата,
- рентабилност и
- ризик остварења резултата⁵.

Начело сталности пословања представља базично билансно начело, поред начела заштите поверилаца, узрочности, опрезности, истинитости, финансијске пажње, јасности, повезаности.

Мисија екстерног ревизора је да анализира адекватност примене начела сталности од стране руководства предузећа, иако се у појединим оквирима финансијског извештавања оваква обавеза код састављања финансијских извештаја не помиње експлицитно (Heues и др)⁶. Иако ревизори не могу да предвиде појаву будућих догађаја или услова који могу изазвати престанак активности, гаранција за пословање у складу са овим принципом представља одсуство било каквих неизвесности у погледу сталности у извештају ревизора (Bragg, 2010)⁷.

За потребе разумевања догађаја и ризика везаних за активност предузећа, који проузрокују знатну сумњу у наставак пословања, након периода могућег за предвиђање, ревизори се ослањају на знања и активности менаџмента⁸ (Arens and Loebbecke, 2006). У случају да финансијски извештаји приказују *going concern* принцип на одговарајући начин, обелодањујући га кроз напомене ревизори изражавају мишљење без резерве, модификујући извештај ревизора, додајући параграф о постојању значајне неизвесности која може угрозити принцип сталности пословања (IFAC 2009).

Међународни рачуноводствени стандарди и стандарди ревизије такође третирају питање сталности пословања.

1.2. Међународни рачуноводствени стандард (MPC 1)⁹ - Презентација финансијских извештаја

У оквиру Општих обележја стандарда говори се о основи састављања финансијских извештаја према начелу сталности. Како Стандард прописује, руководство процењује способност предузећа да настави трајно пословање у смислу обезбеђења сталности. На основу начела сталности се и састављају финансијски извештаји, осим у случају да менаџмент предузећа намерава да ликвидира предузеће или да престане са обављањем пословања, када нема реалних шанси да другачије поступи. Када менаџмент предузећа, приликом процене, постане свестан материјалне неизвесности даљег пословања тј.

-
- 5) Родић Ј., Вукелић Г., Андрић М., (2011) *Анализа финансијских извештаја*, „Пролетер“ а.д. Бечеј
- 6) Hayes, R., Dassen Roger, Schilder, A., Wallage, P., (2005) *Principles of Auditing. An Introduction to Intenational*
- 7) Bragg, S.M., (2010) *Practitioner's Guide to GAAS 2010 Including all SASs, SSAEs, SSARs, and Interpretations*, John Wiley & Sons, New Jersey
- 8) Arens, A., Loebbecke, J., (2006) *Audit o abordare integrala*, Ed. Arc, Chieinau
- 9) Међународни рачуноводствени стандард 1 MPC - Презентација финансијских извештаја

опстанка предузећа у неограниченом трајању, тада приступа обелодањивању такве ситуације. Уколико је приликом састављања финансијских извештаја уочено да је изостао принцип сталности, односно да је нарушено начело сталности пословања, та чињеница се обелодањује, као и разлог због кога се сматра да предузеће нема сталност пословања.

У редовним финансијским извештајима који се достављају најмање једном годишње, на крају обрачунског периода, најчешће календарска година, руководство сагледава све доступне информације од краја претходног до наредног обрачунског периода, најчешће дванаест месеци. Уколико није нарушена профитабилност и адекватно су доступни и на располагању финансијски ресурси предузећа, може се без већих анализа установити да није нарушен принцип пословања going concern. Уколико су околности другачије са знатно нарушеном профитабилношћу предузећа, менаџмент има обавезу да размотри све факторе који томе доприносе, укупну задуженост, распоред отплате дуга и потенцијалне изворе финансирања, уз свеобухватну анализу, пре него што закључи да је угрожено начело сталности пословања.

Поред руководства предузећа, и ревизор има обавезу и одговорност да се бави овим начелом, приликом ревизије финансијских извештаја, тј. да провери како се ово начело одражава на извештај ревизора. Како ревизор треба да посматра начело сталности у пословању привредних субјеката прописује Међународни стандард ревизије (МСР-570). Са овим стандардом поред ревизора треба да буде упознат и рачуновођа привредног субјекта који је предмет ревизије, да би знао какав је утицај претпоставке сталности пословања привредног субјекта на финансијске извештаје као и мишљење ревизора.

1.3. Ревидирани Међународни стандард ревизије (МСР 570) – Начело сталности или временски неограничено пословање и са њим повезани стандарди

У светлу глобалне финансијске кризе тема going concern принципа је од значајног интереса за пословање предузећа. Различити стејкхолдери као корисници финансијских извештаја су од менаџера и ревизора захтевали да се више фокусирају на ово питање, у настојању да се разреши јаз у очекивањима од ревизорских извештаја који постоји између корисника извештаја и самих креатора. Као одговор на ове захтеве долази и до нових измена Стандарда, где се питању сталности пословања придаје већи значај¹⁰. Најважније промене ревизорских стандарда огледају се у повећању информативне вредности ревизорског извештаја, кроз укључивање кључних ревизорских питања, која захтевају најзначајнију ревизорску пажњу и тиме обезбеђују већу транспарентност и јачају поверење корисника у извештај ревизора и финансијске извештаје који су били предмет ревизије. Једно од најважнијих питања је да ли постоји несигурност у сталности пословања предузећа, да ли је оправдана примена going concern приступа приликом састављања финансијских извештаја. То је питање које има утицај на будуће пословање предузећа.

10) Auditor Reporting On Going Concern, IAAS, January 30, 2015

У оквиру за састављање и презентацију финансијских извештаја, једна од основних претпоставки је како ће предузеће наставити своје будуће пословање, најкраће у периоду од годину дана. Ревизорска одговорност је да прикупи довољно ревизорских доказа који су адекватни да би се могли донети закључци о прикладности примене рачуноводствене основе сталности од стране руководства, као и да се донесе закључак да ли постоје материјално значајне неизвесности у вези са способношћу предузећа да настави пословање према начелу сталности. Одговорност постоји, чак и када оквир финансијског извештавања који се користи при изради финансијског извештаја не садржи изричит захтев за руководство да изврши специфичну процену способности наставка пословања према начелу сталности.

Приликом поступка процене ризика, у складу са Међународним стандардом ревизије МСР 315, ревизор разматра да ли постоје догађаји или услови који могу да изазову значајну сумњу у наставак пословања, при чему се утврђује да ли је руководство већ извршило прелиминарну процену способности предузећа да настави пословање у складу са начелом сталности. У дискусији са руководством предузећа о тој процени, ревизор утврђује да ли је руководство идентификовало догађаје или околности које појединачно или групно изазивају сумњу у способност да се настави пословање; уколико постоје идентификовани такви догађаји и околности, који су то планови руководства за решавање таквих догађаја. Уколико таква процена од стране руководства није извршена, потребно је да ревизор са руководством разговара о основи за намеравању примену рачуноводствене основе сталности пословања и кроз разговор дође до сазнања да ли постоје догађаји или услови који појединачно или групно могу изазвати значајну сумњу у наставак пословања. Ревизор, такође, испитује руководство о њиховим сазнањима, везаним за догађаје или услове који се односе на период након периода за који је руководство извршило процену.

Када су идентификовани догађаји или услови који изазивају сумњу у способност ентитета да настави пословање према начелу сталности, кроз додатне поступке, ревизор прибавља довољно адекватних доказа да утврди да ли постоји материјално значајна неизвесност, укључујући и разматрање начина за њихово превазилажење. Ови поступци обухватају¹¹:

- захтев руководству да изврши процену способности ентитета да настави пословање по начелу сталности, уколико то још увек није извршило;
- оцену планова руководства о будућим активностима, да ли су ти планови изводљиви као и вероватност да ови планови побољшају ситуацију;
- анализа прогнозе токова готовине ако је припремљена, која обухвата:
  - оцену поузданости података коришћених за припрему прогнозе;
  - утврђивање да ли постоји адекватна подршка за претпоставке на којима се заснива прогноза;
- утврђивање да ли су се појавиле неке нове околности или информације од датума када је руководство извршило процену;
- захтевање писаних изјава руководства, а где је применљиво и лица овлашћених за управљање у вези са плановима за будуће активности и изводљивошћу тих планова.

11) Међународни стандарди и саопштења ревизије, контроле квалитета, прегледа, осталих уверавања и сродних услуга (2017), СРПС

На основу ревизорског доказа, ревизор доноси закључак о постојању материјално значајне неизвесности у вези са догађајима или условима који могу изазвати значајну сумњу у погледу способности предузећа да настави пословање према начелу сталности. Материјално значајна неизвесност постоји ако је њен потенцијални утицај толико велик да је према мишљењу ревизора потребно адекватно обелодањивање природе и одражавања неизвесности да би се постигла фер презентација финансијских извештаја, када се примењује оквир фер презентације, као и да финансијски извештаји не би наводили на погрешан закључак када се примењује оквир усклађености.

Одбор за Међународне стандарде ревизије и услуге уверавања (IAASB) је при настојању да пронађе адекватан баланс између потребе за доследношћу и упоредивошћу извештаја на глобалном нивоу и потребе за повећањем информационе вредности извештаја ревидирао и стандард МСР 700 – *Формирање мишљења и извештавање о финансијским извештајима*, тако је у извештајима дата већа важност начелу сталности кроз ревидирање МСР 570, него што је то до сада било.

У наредној табели дата су обелодањивања која се односе на сталност пословања у ревизорским извештајима, у зависности од чињеница и околности предузећа.

Табела 1 - Сталност пословања у ревизорским извештајима¹²

<p>У свим ревизорским извештајима (параграф 33(b) и А43и параграф 38 (b) (iv) односно Прилог ревидираног МСР 700)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Нови опис одговорности менаџера за процену способности предузећа да настави пословање према начелу сталности, да ли је прикладна примена рачуноводствене основе начела сталности као и обелодањивања везана са тим питањем. • Нова изјава о одговорности ревизора: да закључи да је употреба начела сталности од стране менаџмента адекватна, на основу ревизорских доказа утврдити да ли постоје неизвесности у вези са одређеним догађајима и условима који могу да доведу до проблема у наставку пословања према начелу сталности. Ако ревизор утврди да оваква несигурност постоји, а менаџери су то адекватно обелодањили, ревизор тада скреће пажњу у свом извештају на то обелодањивање у финансијским извештајима, али ако су обелодањивања неадекватна, ревизор изражава <i>модификовано мишљење</i>. Закључци ревизора се заснивају на прикупљеним доказима до дана извештаја ревизора. Међутим, будући догађаји или услови могу изазвати да предузеће престане да послује према начелу сталности. Ова изјава је стандардизована у свим извештајима ревизора од дана примене Стандарда МСР 570
<p>Ако је примена начела сталности на рачуноводственој основи неадекватна параграф 21 и А26-А27 МСР 570</p>	<p>Ако су финансијски извештаји састављени уз употребу начела сталности пословања, али према мишљењу ревизора употреба овог начела није адекватна, ревизорски извештај ће укључити:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>негативно мишљење</i>, позиционирано као први пасус у ревизорском извештају и • опис околности које доводе до оваквог мишљења у пасусу <i>Основе за негативно мишљење</i>.

12) Auditor's Reporting On Going Concern, IAAS, January 30, 2015

Када је употреба начела сталности на рачуноводственој основи адекватна али постоје материјално значајне неизвесности повезане са догађајима или условима који могу изазвати значајну сумњу у могућност наставка пословања предузећа, постоје ситуације када су:	
Обелодањивања у финансијским извештајима адекватна (параграф 22, као и Пример 1 у Прилогу ревидираног МСР 570)	<ul style="list-style-type: none"> • Немодификовано мишљење • Нови пасус под насловом: <i>Материјално значајна неизвесност повезана са сталношћу пословања</i>, (осим ако закон или друга регулатива не предвиђају другачији наслов) • Указивање на напомене уз финансијске извештаје које описују значајну неизвесност • Изјаву да догађаји и околности указују на материјално значајну неизвесност, која изражава сумњу у могућност предузећа да настави пословање и да мишљење ревизора није модификовано у вези са овим питањем
Обелодањивања у финансијским извештајима неадекватна или изостављена (параграф 23 као и Примери 2-3 у Прилогу ревидираног МСР 570)	<ul style="list-style-type: none"> • Ако је прикладно квалификовано или негативно мишљење • Изјава у пасусу Основе за квалификовано (негативно) мишљење да постоји значајна неизвесност која може изазвати сумњу да предузеће неће моћи да настави пословање и да финансијски извештаји не презентују адекватно ово питање

Стандард МСР 570 у делу „Поступци процене ризика и повезане активности“ наводи примере догађаја који могу да изазову значајну сумњу у наставак пословања према начелу сталности. Напомињемо да овај списак не укључује све услове и догађаје, као и да постојање неких од ових догађаја не значи аутоматски и постојање материјално значајне неизвесности, као и чињеницу да значај ових догађаја често постаје ублажен дејством других фактора.

Финансијски индикатори

- Стање нето обавеза или нето текућих обавеза
- Обавезе са фиксним роком, чије доспеће се приближава, а за које не постоје реални изгледи да ће бити пролонгирани или отплаћени, или претерано ослањање на краткорочне позајмице за финансирање дугорочних средстава
- Назнаке да ће кредитори обуставити финансијску подршку
- Негативни токови готовине у ранијим финансијским извештајима или пројекцијама
- Кључни финансијски показатељи – неповољни
- Губици из пословања или погоршање вредности средстава која се користе за генерисање готовине
- Кашњење у исплати или престанак исплате дивиденди
- Немогућност плаћања повериоцима у року доспећа обавеза
- Тешкоће у испуњењу уговорених кредитних услова
- Промена услова плаћања добављачима, уместо уговореном року, одмах при испоруци

- Немогућност прибављања средстава за инвестиције или развој нових производа

Пословни догађаји

- Намера да се обустави пословање или изврши ликвидација
- Флукуација руководства - одлазак кључних руководиоца без адекватне замене, тешкоће са радном снагом
- Губитак главног тржишта, добављача, лиценце
- Недостатак важних сировина
- Појава јаке конкуренције

Остали догађаји

- Неусклађеност са прописима у вези са уписом капитала, или др. законским и регулаторним захтевима, захтеви у вези са солвентношћу и ликвидношћу за финансијске институције
- Судски спорови који, уколико се заврше негативно за предузеће, оно није у стању да изврши такве пресуде
- Промене у законодавству или политици које ће имати утицај на предузеће
- Непостојање осигурања или је оно недовољно у случају катастрофа

Оквир за истраживање нарушености у смислу претпоставке сталности пословања у извештајима ревизора¹³, полази од:

1. евалуације ревизора у вези са проценом руководства о начелу сталности у финансијским извештајима;
2. идентификовања четири кључне групе фактора: карактеристике клијента, ревизора, интеракције клијент-ревизор, карактеристика окружења;
3. „прецизности„ у извештавању о концепту going concern.

Разлози за модификацију ревизорског извештаја на основу нарушености going concern принципа проистичу највише од слабости у пословању клијента ревизије. Задатак ревизора је да препозна те слабости. Најзначајнији индикатори за предвиђање стечаја предузећа највише се односе на показатеље задужености, нарушености ликвидности, дужину блокаде рачуна, судске спорове, издата јемства, гаранције, хипотеке и сл.

2. Узроци банкрутства предузећа

Појам банкрутства се у теорији јасно разграничава од појма ликвидације, али се често у практичној употреби ових термина не прави јасна разлика. Стечај, банкрут, ликвидација, често се наводе као синоними. Чињеница је да банкрут представља правно регулисану ситуацију у којој предузеће није у стању да исплати своје обавезе према повериоцима; он се спроводи кроз стечајни поступак, измирењем поверилаца из целокупне имовине стечајног дужника, док се истовремено стечајни поступак може одвијати и реорганизацијом, чији

13) Carson, E., Fargher, N.L., Geiger, M.A., Lennox, C.S., Raghunandan, K., Willekens, M., (2013) Audit reporting for going-concern uncertainty: A research synthesis Auditing

циљ је ревитализација предузећа, која се - уколико не успе - завршава банкротством. Са друге стране, ликвидација предузећа је поступак који се спроводи када друштво има довољно финансијских средстава за покриће свих својих обавеза, уз могућност да се реорганизација заврши ликвидацијом у случају да предузеће обезбеди довољно средстава за покриће свих својих обавеза.

Уколико је ликвидациона вредност предузећа мања од укупних обавеза опстанак предузећа је угрожен. Најзначајнији индикатори за предвиђање стања односе се на показатеље задужености, способности сопственог финансирања обавеза. Према учесталости појављивања, најчешћи разлози банкротства, као што је приказано и у студији коју је сачинило 1.900 професионалаца који су навели најчешћи разлози за пад пословања и банкрот, су¹⁴:

- превелики дугови 28% учесталост
- неодговарајући менаџмент 17,3%
- лоше планирање 14%
- неуспех претходних промена пословања 11%
- неискусан менаџмент 9%
- мали приходи 6%

Обезбеђење сталности пословања, је кључни предуслов за опстанак предузећа, односно потребе да се у оквиру сталне процене финансијских, пословних и осталих перформанси предузећа од стране менаџмента, иницијално и обавезно сагледа и процени могућност одржавања сталности пословања као и вероватноће настанка пословно-финансијске кризе, која доводи до немогућности измирења обавеза и банкротства. Тако се долази до ситуације да се традиционални модел финансијске анализе који се односи на показатеље као што су:

- коефицијент финансијске стабилности,
- коефицијент задужености,
- коефицијент обрта залиха,
- коефицијент обрта потраживања,
- нето прилив готовине из пословних активности/просечна вредност имовине и
- показатељи ликвидности,

користи за оцену угрожености начела сталности, као и за предвиђање банкрота предузећа, у краћем временском периоду, првенствено тренутно са пројекцијом до годину дана.

3. Методолошки оквир предикције сталности пословања и банкрота

Методологија за утврђивање вероватноће банкротства, односно финансијске и укупне пословне кризе у пословању а тиме и угрожавања начела сталности, почиње да се развија још тридесет година прошлог века. За потребе истраживања али и праксе настојало се утврдити: да ли је и како, могуће пронаћи начине да се унапред процени успех пословања. Предвиђање кретања

14) Buccino and Associates, (2003) *Reasons for Decline*, Business Week

кључних перформанси пословања значајно је са аспекта предузимања корективних мера. Уклањање проблема који могу да угрозе одрживост начела сталности подразумева укључивање свих функција предузећа како би се избегла криза у пословању, предузимањем мера санирања, односно реструктурирања. Држећи под контролом све интерне и прилагођавајући се екстерним факторима, предузеће омогућава свој опстанак и раст без потребе за реструктурирањем. Али реструктурирање не представља само активности које спречавају банкротство, већ модел прилагођавања предузећа екстерним, често веома брзим променама у окружењу.

Добра координација свих управљачких активности предузећа подразумева ажурно и успешно вођење и коришћење информационог система и система финансијског извештавања, да би се добиле јасне, поуздане, правремене информације о бонитету предузећа. Бонитет предузећа је израз пословне способности и сигурности њеног пословања. Он је једна свеопшта синтетизована оцена финансијске стабилности адекватности и структуре капитала, ликвидности и солвентности, затим рентабилности, профитабилности и ризика остварења финансијског резултата. Оцена се, поред података који су обелодањени у финансијским извештајима, изводи и на основу организационе и власничке структуре компаније. Као веома битно наглашава се и да бонитет оцењује могућност реализације и сигурност пласмана предузећа, степен наплативости његових потраживања, као и кредитну способност. Велики значај, као и утицај на бонитет, има организациона структура, квалитетни развојни програми које је могуће спровести, ниво продуктивности, степен искоришћености капацитета.

Савремени методи који се користе у оцени бонитета и предвиђању кризе у пословању предузећа, односно вероватноће стечаја, представљају моделе који за разлику од традиционалних метода (који се базирају на различитим показатељима) приказују јединствен параметар (зависну променљиву) до које се долази на основу мноштва независних променљивих, који указује на могућност стечаја предузећа у будућности. Ови модели представљају значајно средство за идентификовање предузећа која ће се суочавати са озбиљном кризом у пословању.

Као најзаступљенији модели наводе се:

1. **Z-score или Алтманов модел** – који је развио Edward Altman 1968, користећи мултиваријантну дискриминациону анализу. Почетни развој овог модела заснива се на радио анализи користећи један фактор као униваријантни модел. Дискриминациона анализа је дуго била популарна као метод развоја модела. Овај модел омогућава предвиђање стечаја за период дужи од годину дана, са великом вероватноћом две до три године. Недостаци овог модела су: услов за примену модела представља једнакост матрице варијансе и коваријансе за обе групе, излазна вредност дискриминационе анализе је број који има веома уску интерпретацију, постоје проблеми упаривања успешних предузећа и предузећа која имају финансијских тешкоћа или су покренула стечај.

Параметри у почетном моделу су следећи:

$$Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 1,0X_5$$

где су:

Z – вредност дискриминационе функције

X₁ – однос обртног капитала и укупне имовине

X₂ – однос нето добити и укупне имовине

X₃ – однос добити пре камате и пореза (ЕБИТ) и укупне имовине,

X₄ – однос тржишне вредности капитала и укупних обавеза

X₅ – однос пословних прихода и укупне имовине

Даљим развојем информационе технологије, уместо дискриминационе анализе, већу улогу имају друге методе, међу којима су:

- 2. *Метод логит анализе*** – заснива се на логичкој регресији приликом предвиђања покретања стечаја. Логит анализа, за разлику од дискриминационе, не претпоставља линеаран однос независне и зависних варијабли, већ се вероватноћа настанка догађаја предвиђа на основу прилагођавања логистичкој кривој. Она је облик регресионе анализе. Због једноставне примене и високог процента вероватноће предвиђања, логит модели се много примењују у пракси. Најчешће примењивани модел је Охлсонов из 1980. У пракси се више користе модели засновани на рачуноводственим подацима. Поједини аутори су, међутим, упоређујући Алтманов и Охлсонов модел који се заснивају на рачуноводственим подацима са моделима који се заснивају на тржишним подацима, дошли до сазнања да модели засновани на тржишним подацима боље предвиђају стечај. Охлсон је у свом моделу открио да постоји негативна корелација између вероватноће покретања стечаја и величине предузећа, као и ликвидности и профитабилности, а позитивна између вероватноће покретања стечаја и задужености.

Параметри Охлсонове логит анализе су следећи:

X₁ – величина мерена логаритмом односа укупне имовине и индекса бруто националног производа,

X₂ – укупне обавезе / укупна имовина,

X₃ – удео нето обртних средстава у укупној имовини,

X₄ – краткорочне обавезе / краткорочна имовина,

X_5 – прва *dumtu* варијабла има вредност 1 уколико су укупне обавезе веће од

Укупне имовине и 0 ако је случај обрнут,

X_6 – удео нето добити у укупној имовини,

X_7 – однос новчаног тока од пословних активности и укупних обавеза,

X_8 – друга *dumtu* варијабла има вредност 1 уколико је нето добит негативна у последње две године и 0 у осталим случајевима,

$X_9 - (Nit - Nit-1) / (|Nit| + |Nit-1|)$, где је *Nit* нето добит у последњем раздобљу посматрања

Позитивне карактеристике логит анализе: транспарентност у процени сваке варијабле, директна процена вероватноће стечаја показује висок проценат предвиђања, нелинеарни односи између варијабли.

3. **Неуронска мрежа** - вештачка неуронска мрежа је математичко-статистички модел утемељен на биолошким неуронским мрежама. Неуронска мрежа обликује групу међусобно повезаних наурона настојећи да симулира мрежу неурона у мозгу и информационе процесе у њима. Неуронска мрежа је прилагодљив систем који нема фиксну структуру, већ мења структуру зависно од екстерних и интерних информација које постоје у мрежи. Користи се за обликовање нелинеарних статистичких модела где су везе између улазних и излазних података веома комплексне. Не постоји јединствена дефиниција неуронских мрежа; већина аутора је сагласна да је то у ствари мрежа једноставних елемената (неурона) која на основу везе међу њима и параметара тих елемената може да прикаже веома сложене појаве. Најважнија карактеристика ових мрежа је способност учења. То значи да на основу задатка који јој се постави, користећи одређени узорак података, неуронска мрежа тражи функцију која би испунила задатак на оптималан начин. На подручју предвиђања стечаја користи се мноштво модела неуронских мрежа. Потребно је истаћи да, када је у питању предвиђање стечаја и коришћење рачуноводствених података, потребно је веома опрезно приступити. Како истичу Trigueros и Taffler¹⁵, употреба ових значајних и комплексних техника може бити неприкладна за статистичку употребу.

У обради рачуноводствених података истичу се следећи проблеми: - број независних варијабли је мали - до три, а за потребе рачуноводствене анализе то је увек више, - комплексност односа код узорака је велика док је то код рачуноводствених података далеко једноставније, - теорије које описују позадину истраживања узорака код других грана су постојане, за разлику од оних које описују рачуноводствене односе, нпр. структуру капитала које су често супротстављене, - обим величине улазних података код препознавања узорака у другим гранама је неограничен док је код рачуноводства то ограничено.

15) Trigueros,D., Taffler.R., (1996) "Neural Networks and Empirical Research in Accounting", *Accounting and Business Research*

Истражујући везу између појединих стратешких варијабли и банкрота тј. стратегије и банкрота, Jerry Paul Sheppard¹⁶ указао је на разлике између предузећа која су опстала и оних која су пропала. Те разлике су следеће:

1. Код предузећа која су банкротирала, финансијски ресурси су били мањи у дужем временском периоду него код оних која су опстала (дуже од пет година), пре банкрота. То указује да би се као могућа стратегија заштите од банкрота могла применити стратегија одржавања вишег нивоа имовине;
2. Код предузећа која су отишла у стечај у претходном периоду постојао је висок ниво организационе слабости, при вршењу одређених промена: величине, тржишног учешћа и др., слаба прихватљивост промена међу запосленима. Због тога код реструктурирања има много проблема и ти процеси се завршавају банкротом;
3. Повећање тржишног учешћа често се лоше завршава за финансијски проблематична предузећа где је пожељно повећање тржишног учешћа, па тиме и већи ниво прихода, али је често доста касно да га проблематична предузећа искористе, највише због неискуства.

4. Анализа резултата истраживања узоркованих предузећа у погледу ревизорске предвидљивости банкрота у Републици Србији

За потребе овог рада аутори су прегледали објављене извештаје ревизора за 104 предузећа, која су одабрана са Београдске берзе¹⁷, имајући у виду да је према Закону о ревизији („Сл. гласник РС“, бр. 62/2013 и 30/2018) чланом 21 дефинисано да је ревизија између осталих обавезна за јавна друштва, у складу са законом којим се уређује тржиште капитала, независно од њихове величине. Прегледани су ревизорски извештаји за 2015, 2016 и 2017. годину, за једно предузеће није предат редован годишњи финансијски извештај за 2015, док за 2017. годину нису предата четири извештаја код узоркованих 104 предузећа. Узорак је обухватио предузећа из 15 различитих сектора, према секторској класификацији берзе. Констатовано је да је 38 различитих ревизорских кућа вршило ревизију узоркованих предузећа.

Табела 2 - Извештаји ревизора

Мишљење ревизора	Број ревизорских извештаја по годинама		
	2015.	2016.	2017.
позитивно	44	48	47
са резервом	41	35	32
уздржано	14	18	18
негативно	4	3	3
Укупно	103	104	100

16) Sheppard, J.P., (1994) "Strategy and Bankruptcy An Explanation into Organizational Death", *Journal of Management*

17) www.belex.rs

Највећи број извештаја ревизора је са исказаним позитивним мишљењем 42,72% за 2015; 46,15% за 2016. и 47% за 2017. годину. Изражених негативних мишљења је мало: 3,88% за 2015; 2,88% за 2016; и 3% за 2017. годину. Без обзира на позитивно мишљење, велики је проценат извештаја са скретањем пажње, највише на нарушено начело сталности.

**Табела 3 - Разлози за скретање пажње
на нарушено начело сталности**

Превлађујући разлози за изражавање сумње у континуитет пословања	Број ревизорских извештаја по годинама			Укупно
	2015.	2016.	2017.	
<i>Значајан губитак</i>	12	15	11	38
<i>Блокада рачуна</i>	11	9	8	28
<i>Краткорочне обавезе веће од обртне имовине</i>	16	11	13	40
<i>Потенцијална неликвидност</i>	6	7	4	17
Укупно	45	42	36	

За 2015. године у 43,69% ревизорских извештаја изражена је сумња у наставак пословања предузећа, тј. указано на нарушено начело сталности, 2016. у 40,38% извештаја а за 2017. у 36% извештаја скренута је пажња на начело сталности пословања. За 32 предузећа односно 31%, ревизори су у све три године - 2015, 2016. и 2017. указали на нарушеност начела сталности. Када посматрамо узроке који доводе до нарушености принципа going concern, као најчесталији узрочни индикатор угрожена је ликвидност, краткорочне обавезе веће су од обртне имовине у 32,52% извештаја, у просеку ако посматрамо све три године; затим следи значајан губитак углавном изнад висине капитала просечно у 30,89% извештаја; ревизори оцењују да инсолвентност - обавезе изнад висине имовине - доводе до немогућности плаћања; следећи параметри су блокирани пословни рачуни са блокадом углавном преко 60 дана и потенцијална неликвидност.

Иако су ревизорски извештаји, који се односе на редовне годишње финансијске извештаје 104 предузећа у последње три пословне године у великом проценту указивали на нарушеност начела сталности, сва предузећа и даље послују. За 32 предузећа ревизори су у све три године - 2015, 2016. и 2017. указали на нарушеност начела сталности. То указује да не постоји јака корелација између нарушене сталности пословања и покретања стечаја тј. банкрота и престанка пословања, иако би требало да постоји. Разлог се може пронаћи у чињеницама да се предузећа са нарушеним начелом сталности, као и њихови повериоци, не одлучују на брзо покретање стечајног поступка када се суоче са немогућношћу наплате потраживања, слабом наплатом у стечајном поступку, као и дуготрајним поступком, понекад дајући предност реорганизацији ван стечаја. Са друге стране, поставља се питање да ли и ревизори праве грешке, скрећући пажњу на сталност пословања, а предузећа настављају и даље да раде.

У наставку истраживања посматрамо предузећа над којима је покренут стечајни поступак. За потребе рада истраживали смо предузећа која су отишла у стечај током 2017. и 2018. године, њих укупно 833 за обе године (обухваћени су сви привредни субјекти над којима је покренут стечај, према подацима АЛСУ)¹⁸.

Табела 4 - Ревизорски извештаји за предузећа у стечају¹⁹

Година отварања стечајног поступка	Број предузећа над којима је отворен стечајни поступак	Доставили финансијске извештаје нису обвезници ревизије			Нису доставили финансијске извештаје			Ревидирани финансијски извештаји			Скренута пажња на нарушено начело сталности		
		2015.	2016.	2017.	2015.	2016.	2017.	2015.	2016.	2017.	2015.	2016.	2017.
2017.	379	209	203		138	157		32	19		25	14	
2018.	454	222	210	211	215	231	233	17	13	10	6	9	10
Укупно	833							49	32	10	31	23	10
Укупан број предузећа чији финансијски извештаји су ревидирани у некој од претходних година								51			40		

Ако посматрамо по годинама, уочавамо да је 2017. године покренут стечај над 379 предузећа, од тих предузећа, за 2015. годину њих 138 није доставило редовне годишње финансијске извештаје, 209 предузећа нису били обвезници ревизије, а за 32 предузећа је извршена ревизија и у тим извештајима ревизора скренута је пажња на начело сталности у 25 извештаја, што представља 78,12% ревидираних извештаја. За 2016. годину, годину пре покретања стечајног поступка, 157 предузећа није предало финансијске извештаје, 203 нису били обвезници ревизије, а за 19 предузећа извршена је ревизија, у 14 ревизорских извештаја упозорено је на начело сталности пословања, односно у 73,68% извештаја. У 2018. години покренуто је 454 стечаја. За 2015. годину за ова предузећа није предато укупно 215 финансијских извештаја, 222 предузећа нису била обвезници ревизије, а ревизија је вршена у свега 17 предузећа, од којих је у 6 скренута пажња на начело сталности, што представља 35,9% извештаја. За 2016. годину 231 предузеће нема финансијске извештаје, 210 нису обвезници ревизије, а ревизија је вршена за 13 предузећа од којих је у 9 извештаја скренута пажња на начело сталности, што представља 69,38% извештаја ревизора. За 2017. годину, годину пре покретања стечајног поступка за 233 предузећа нису достављени финансијски извештаји, 211 нису обвезници ревизије, а за 10 је вршена ревизија и у свих 10 извештаја скренута је пажња на начело сталности.

18) www.alsu.gov.rs/stecajevi - Према подацима АЛСУ, над 838 предузећа покренут је стечајни поступак током 2017. и 2018. године; аутори су обрадили 833 (два предузећа два пута наведена, за три не постоје подаци на АПР)

19) www.apr.gov.rs - Подаци преузети из јавно објављених извештаја

Посматрајући претходно наведене статистичке податке, можемо уочити да велики број предузећа није достављао финансијске извештаје за две, односно три године које претходе покретању стечајног поступка, а њих око 40% од наведеног броја је достављало изјаву о неактивности, на основу чега се може закључити да су та предузећа у свом пословању имала проблеме више година уназад, од покретања стечајног поступка и била неактивна, а да није покренут стечај или ликвидација. Са друге стране, око половине предузећа нису обвезници ревизије, што указује на чињеницу да ревизори нису могли указивати на проблеме у континуитету пословања јер нису вршили ревизију, а менаџмент није имао пројекције и јасне планове за наставак пословања. Само једно предузеће је у поступку реорганизације, стечај је закључен за 392 предузећа, за 4 је настављен над стечајном масом, док је код 25 предузећа стечај обустављен. Тамо где је вршена ревизија може се констатовати да су ревизори у великом проценту указивали на континуитет пословања (укупно за 51 предузеће су ревидирани финансијски извештаји у некој од претходне три године, а код 40 је дато мишљење које указује на нарушеност сталности пословања, што представља 78,43%), стога се може констатовати да нису прављене грешке неуказивања на нарушеност начела сталности.

Ревизори су свакако опрезни код квалификације својих мишљења на основу сталности пословања као кључног ревизорског питања. Они морају са високом поузданошћу да вреднују сва питања, а ту су и она која зависе од неизвесних догађаја. Улога менаџера предузећа је стога велика и најзначајнија – у смислу да предвиде, процене и направе планове пословања, а такође и рачуновођа - да све обелодане кроз извештаје. Они умногоме олакшавају ревизору у исказивању мишљења, ако имају направљене пројекције. Грешке у исказаном мишљењу ревизора имају велике последице за пословање самог клијента ревизије, а такође и саме ревизорске куће. Из тог разлога ово је питање које се оцењује са великом опрезношћу и са правом је Међународним стандардом ревизије сврстано у кључно питање.

Анализом ревизорских извештаја уочено је да су ревизори изражавали мишљења са резервом и скретали пажњу, поред нарушеног начела сталности, највише на следећа питања:

- велики број судских спорова, није адекватно извршено резервисање;
- издавање у закуп некретнина, а нису рекласификоване као инвестиционе некретнине;
- нису утврђене фер вредности;
- није извршен актуарски обрачун отпремнина радника;
- није извршено усаглашавање регистрованога капитала;
- није израђен порески биланс до момента ревизије;
- није предат извештај о трансферним ценама;
- не постоји успостављена интерна контрола;
- нерегистровање меница код НБС, успостављене хипотеке.

Уздржавајућа мишљења су због непотпуне документације, немогућности прибављања довољно ревизијских доказа, нису адекватно приказана одложена пореска средства и обавезе. Негативна мишљења су исказана када није извршено усаглашавање потраживања и обавеза, значајних грешака у исказивању појединих позиција.

Када се посматрају ревизорски извештаји по форми тј. Структури, може се уочити да је око 20% ревизорских кућа на извештаје за 2016. и 2017. годину применило стандарде у складу са ревидираним МСР 570 и МСР 700. Нови тј. ревидирани Међународни стандарди ревизије, према нашој јурисдикцији („Сл. гласник РС“, бр. 100/18), почеће да се примењују од ревизије финансијских извештаја који се састављају на дан 31.12.2019. године. Међутим, ови МСР могу се применити и приликом ревизије финансијских извештаја који се састављају на дан 31.12.2018. и раније.

Већина извештаја има исту форму и на исти начин изражава мишљења. Не истичући посебно кључна ревизорска питања, иако измењени МСР 570 у први план ставља рачуноводствени принцип пословања, што привлачи додатну пажњу на извештавање и обелодањивање, као и јасно извођење закључака ревизије, јасно исказивање још увек изостаје. Иако извештаји указују на нарушено начело сталности, нема јасно израженог модификованог (уколико су обелодањивања неадекватна) или немодификованог мишљења са пасусум: *материјално значајна неизвесност повезана са сталношћу пословања*. Код већине мишљења су исказана као позитивно, негативно, уздржано и са резервом, уз скретање пажње.

Што се тиче значаја менаџмента тј. управе предузећа и њихове одговорности када су у питању пројекције и планови, на основу урађених напомена и годишњих извештаја о пословању може се закључити како и у којој мери су предузећа обелоданила све неизвесности везане за принцип going concern, као и да ли имају адекватне планове за превазилажење проблема. У нашим условима пословања још увек је мали проценат јасних планова у ситуацијама када предузећа западну у потешкоће. За превазилажење потешкоћа у пословању одговорност има менаџмент, који мора да има јасне планове за будуће активности. Када ревизор констатује да постоје проблеми и то јасно изрази кроз извештај често је веома касно за предузимање мера које воде ка реорганизацији и омогућавању предузећу да настави пословање. У одређеним делатностима, где је изражена ниска профитабилност, уочена је и већа вероватноћа изражавања квалификованог мишљења. Менаџери морају да процене да ли је у неким случајевима, уколико се не могу дефинисати јасни планови и предузеће не може да настави пословање и обезбеђење пословних прихода, боље што пре покренути стечајни поступак. Стечајни поступак се и покреће ради најповољнијег измирења поверилаца у случају тешког пословања. Касно покретање стечајног поступка може још више да угрози повериоце, у смислу лошије наплате њихових потраживања. Са друге стране, у делатностима где је могуће наставити пословање, јер су изгледи према пројекцијама и плановима менаџера да предузеће има тржиште и да ће моћи да остварује солидне пословне приходе за измирење својих обавеза, кроз одређене мере репрограма, пожељније је свакако наставити пословање, иако је сталност пословања тренутно нарушена.

4.1. Закључна разматрања урађене анализе

На основу урађене анализе може се закључити да се у Србији, када је у питању ревизија финансијских извештаја, у великом проценту указује на нарушено начело сталности пословања, што наводи на закључак да има више предузећа чије анализе указују на поремећај ликвидности, солвентности,

проблеме са блокадом рачуна и исказивањем губитка у пословању. Предузећа која су узета као узорак наставила су пословање, иако је код неких још пре три године указано на ово начело, па би се могло закључити да су ревизори направили грешку у смислу погрешног указивања на начело сталности.

Према мишљењу аутора, то нису грешке, у нашем законодавству не постоји механизам аутоматског покретања стечаја као у неким другим стечајним законима, нпр. законодавству Немачке. На тај начин даје се шанса предузећима да кроз реорганизацију, уколико имају тржиште, покушају да оживе делатност. Измењени Закон о стечају омогућио је и израду планова реорганизације пре покретања стечајног поступка али и брже покретање стечаја него раније, што показују и статистички подаци да је после доношења Закона из 2009, током 2010. 2011. и 2012, покренуто највише стечајних поступака. Такође, велики број предузећа, пре покретања стечајног поступка, био је неактиван, на шта указују и подаци о непредатим извештајима, као и извештаји о неактивности.

Ревизорски извештаји указују на још недовољну примену ревидираних стандарда ревизије, чије измене су имале за циљ да се што адекватније прикажу сва кључна ревизорска питања, повећавајући информативну вредност ревизорског извештаја, обезбеђујући већу транспарентност и јачање поверења корисника у извештај ревизора и финансијске извештаје који су били предмет ревизије. Уколико није указано јасно и транспарентно на нарушено начело сталности и навођење осталих кључних питања, извештаји остају нејасни за кориснике финансијских извештаја, јер су досадашњи ревизорски извештаји строго стандардизовани и концизни и на тај начин разумљиви добрим делом само професији, али у исто време постоји опасност од неадекватног тумачења, уколико су извештаји нестандардизовани (у слободнијој форми). Као изузетно важно намеће се питање одговорности, уколико ревизори указују током више година на одређене неправилности у извештајима, а са друге стране не предузимају се никакве активности да се ти недостаци отклоне и санкционишу одговорна лица.

Закључак

Значај одрживости пословања предузећа за само предузеће, а затим инвеститоре и остале стејхолдере, наводи на стално преиспитивање и унапређење извештавања о том кључном питању, како од стране менаџера, тако и ревизора. У прилог томе говоре и нови модели извештавања установљени изменама Европских директива, Међународних стандарда ревизије (IAASB), Британских стандарда, националних јурисдикција, све у циљу веће информисаности јавности, која би финансијско извештавање, а пре свега извештаје ревизора учинила крајње разумљивим и занимљивим за читање корисницима, као и веома корисним извором информација. Измењени Међународни стандарди ревизије су сталност пословања сврстали у кључно ревизорско питање и тиме му дали прави значај и јасноћу у приказивању, која ће будуће свакако допринети бољој предикцији проблема у пословању и ранијој могућности предвиђања банкрутства. То указује на већу потребу да руководство идентификује догађаје или околности које појединачно или групно изазивају сумњу у способност да се настави пословање, као и за доношењем планова за решавање таквих догађаја.

Теоријска, али и практична истраживања стално настоје да пронађу начине да се унапред процени успех пословања. Предвиђање кретања кључних перформанси пословања значајно је са аспекта предузимања корективних мера. Уклањање проблема који могу да угрозе одрживост начела сталности подразумева укључивање свих функција предузећа како би се избегла криза у пословању, предузимањем мера санирања односно реструктурирања. Успеху оваквог предвиђања доприносе бројни традиционални и савремени методи предвиђања банкротства, чији број расте са развојем информационе технологије.

У прилог изнетим ставовима говори и анализа резултата до којих се дошло на основу обраде ревизорских извештаја појединих предузећа у Србији. Анализа указује на велики број ревизорских извештаја који изражавају сумњу у наставак пословања, указујући на неликвидност, презадуженост, несолвентност, честе и дуге блокаде рачуна, сигнализирајући да се морају предузети корективне мере, уколико се намерава наставити пословање. Ревидирана форма ревизорских извештаја свакако ће учинити да питање начела сталности пословања добије свој значај јер ће поред мишљења ревизора, које ће бити наведено на почетку извештаја, одмах бити наведена и информација о материјалној неизвесности у вези са сталношћу пословања и остала кључна питања ревизије, а затим у другом делу извештаја опис одговорности менаџмента и лица одговорних за управљање. Највећа одговорност и обавеза да се стара о континуитету пословања је свакако на менаџменту предузећа; зато је потребно да има јасне, транспарентне и недвосмислене информације о финансијском и уопште тржишном положају предузећа, као и јасне намере и планове како даље наставити пословање у случају уочених негативних кретања.

Литература

1. Arens, A., Loebbecke, J., (2006) *Audit o abordare integrala*, Ed. Arc, Chicinaiu
2. AUDIT (2009) *Considerations In Respect Of Going Concern In The Current Economic Environment*, IAASB
3. *Auditor Reporting On Going Concern*, IAAS, January 30, 2015
4. Bragg, S.M., (2010) *Practitioner's Guide to GAAS 2010 Including all SASs, SSAEs, SSARs, and Interpretations*, John Wiley & Sons, New Jersey
5. Buccino and Associates, (2003) "Reasons for Decline", *Business Week*
6. Jensen, C.M., W.H., (1976) "Theory Of The Firm: Managerial Behavior, Agency Cost And Ownership Structure", *Journal of Financial Economics* 3, North Holland Publishing Company
7. *Међународни стандарди и саопштења ревизије, контроле квалитета, прегледа, осталих уверавања и сродних услуга* (2017), CPPC
8. *Међународни рачуноводствени стандард 1 (2009) - Презентација финансијских извештаја*, превод CPPC
9. Miller (2013) *Mathematical and Statistics for Financial Risk Management*, Wiley Finance
10. Родић, Ј., Вукелић, Г., Андрић, М., (2011) *Анализа финансијских извештаја*, „Пролетер“ а.д. Бечеј

11. Sheppard.J.P., (1994) "Strategy and Bankruptcy An Explanation into Organizational Death", *Journal of Management*
12. Trigueros,D., Taffler.R., (1996) "Neural Networks and Empirical Research in Accounting", *Accounting and Business Research*
13. Hayes, R., Dassen Roger, Schilder, A., Wallage, P., (2005) *Principles of Auditing. An Introduction to Intenational Standards of Auditing*, second edition, Ed. Pearson Education
14. Carson,E., Fargher,N.L.,Geiger,M.A.,Lennox. C.S.,Raghunandan.K., Willekens,M., (2013) *Auditing reporting for going-concern uncertainty: A research synthesis*, *AUDITING: A Journal of Practice & Theory*
15. Закон о ревизији („Сл. гласник РС“, бр. 62/2013 и 30/2018)
16. www.belex.rs
17. www.alsu.gov.rs
18. www.apr.gov.rs